ÖTANAZİ HAKKINA DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME

A GENERAL EVALUATION ON EUTHANASIA

Murat GÜVEN*

Özet: Bu makalenin konusu, geçmişten günümüze "ötanazi"nin toplumlar arasında algılanış biçimi ve ülke uygulamaları konusunda okuyucuya genel bir bilgi sunmaktır. Ayrıca yazıda ötanazi ile intihar ayrımı da detaylı olarak incelenmiştir. Ötanazinin çeşitleri, sınırları ve yasal çerçevesi temel olarak anlatılmış olup; ülkemiz açısından ötanazinin ne anlam ifade ettiği ve yaygın olarak bilinen yanlışlar da yazıda sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ötanazi, İntihar, Ölme Hakkı, Aktif – Pasif Ötanazi

Abstract: The matter of this article is to introduce some information about the perception of euthanasia between societies and different implementations of countries, from the past until today. Besides, the difference between euthanasia and suicide is particularly analyzed. Kinds of euthanasia, its borders and its legal limitations have been basically explained; the perception of euthanasia in our country and the false euthanasia facts have been presented.

Keywords: Euthanasia, Suicide, Right to Die, Active and Passive Euthanasia

Günümüzde insanoğlunun başlangıcı ile ilgili, başka bir deyişle insan açısından canlılık faaliyetlerinin ortaya çıkışı konusunda elimizde tam olarak bilinen bir tarih bulunmasa da, insanın dünya üzerinde var olduğu zaman itibariyle bir yaşamsal döngüden bahsetmek mümkündür. Bu döngü ilk andan itibaren temel olarak doğmak-yaşamak-ölmek olarak sırasıyla işlevini sürdürmektedir. Doğal devinimin yalnızca insan açısından değil tüm canlılar açısından bir anlam ifade ettiğini sabit kabul edecek olursak, bir konu da değerlendirme yaparken değişkenlerin elimizden geldiğince çoğunu analiz çerçevesinde ele almak durumundayız. O nedenledir ki meseleye en başından itibaren yaklaşmak, konu açısından son derece önemlidir.

* Anayasa Mahkemesi Raportör Y.

Bu bağlamda "ötanazi" konusunda değerlendirme yapmaya başlarken; yaşamanın ve yaşama hakkının, yaşamak bir haksa ölmenin de bir hak olup olamayacağının, ölme hakkının başrol oyuncusu olan intihar olgusunun ne olduğunun, nerden geldiğinin, insanlık ve devletler açısından neler ifade ettiğinin tartışılmasının, bu konu hakkında bir sonuç ortaya koymak kadar önemli olduğu açıktır.

İnsanoğlunun dünya üzerindeki faaliyetlerinin tamamına yaşam dediğimizde, bu faaliyetleri sürdürebilmesi için gene insanoğlundan almak zorunda olduğu belli haklar ortaya çıkmaktadır. Burada akla gelen ilk hak da var olabilmek için "yaşama hakkı"dır. Temel haklar tabirinin, "temel" kısmı bu bakımdan gerçekten önemlidir. Çünkü var oluştan beri insana has özellikler bu tabirin alt başlıklarının en önemlilerinde yerini almaktadır. Yaşama hakkı da bu hakların en önünde yerini alır. Zaten hakkın bir kişi ya da herhangi bir canlıya verilmesinin bir anlam ifade edebilmesi için yaşam denen hakikatin var olması kaçınılmazdır.

İnsan doğası gereği dünyaya geldiği günden beri sürekli diğer insanlarla bir mücadele içerisinde olmuştur. Klanlar, aileler, kabileler… Derken süreç devletin ortaya çıkmasına neden olmuş ve toplum düzeninin koruyucusu olma şiarı çerçevesinde devletler ve onları yönetenler ortaya çıkmıştır. Hak meselesinde de devletin var oluş amacının önemli olduğu açıktır. Çünkü bir önceki paragrafta belirtildiği gibi; dünyaya gelmekle kazanmış olduğumuz şey biz insanların hakları olmakla birlikte, hiçbir kişi ya da kurumun inisiyatifine bırakılacak da bir konu değildir. Ancak bugün modern olarak adlandırılan ve en iyi yönetim biçimi olarak sunulan demokrasiye sahip devletlerde dahi, insana ait olan "yaşam hakkı"nın her platformda belirtilmesi adata bir zorunluluk halini almıştır. Şüphesiz bu durumun ortaya çıkmasına neden olan birçok sebep mevcut olsa da 21. yüzyılda yaşam hakkına yönelik bu "verme" olgusunun değişeceği söylenebilir. Çünkü bir otorite ya da sistemin adeta kendisini var eden insana, "yaşam"ı bir hak olarak sunması ilk bakışta fark edilmese de içerisinde birçok çelişki barındıran bir durumdur. Aslında çelişkinin kaynağını "yaşam"a dair felsefi anlayış ile sonradan bir takım olaylar neticesinde "yaşatma" gayesinin ortaya koymuş olduğu kavramsal kalıpların oluşturduğunu söylemek çok da yanlış sayılmaz.

Yaşamın bir hak olup olmadığı konusunu bir tarafa bırakıp, mevcut durumuyla yani verilmiş bir hak olarak alıp konumuza devam edecek olursak, yaşamın sonlanışı yani ölme durumunun da bir hak olarak görülmesinin mantıksal tutarlılık açısından olağan olması kaçınılmazdır.

Yaşam hakkı şüphesiz tarihi vakıalar neticesinde bu denli önem kazanmıştır. Otoritelerin, otoritesinin tanınması için ortaya koyduğu tutumlar; siyasi, dini gayeler; insanların ve devletlerin, güçlü ve zengin olma hırsları gibi olgular, insanların birbirlerini yok etmelerine neden olmuş ve ardından "yaşam hakkı" adlı çocuk doğmuştur. Bu perspektiften baktığımızda "ölüm"ün bir hak olarak verilmeyişinin altındaki temel cevabın; bu birbiri ile mücadele durumundan, kişinin kendi isteği ile –eğer ruhsal açıdan bir bozukluk yoksa- ölmek isteyebileceğinin çok fazla akıllara gelmemiş olması, akıllara gelse bile düzenlemeye ihtiyaç duyulacak kadar bir fikir birliğinin sağlanamamış olduğunu söyleyebiliriz.

Konumuz her ne kadar "ötanazi" olsa da, ölme hakkının "intihar"ı da kapsadığı açıktır. Ayrıca ötanazinin kabul edilip edilmemesi yönündeki en büyük tartışma da onun bir intihar çeşidi olup olmadığı ile alakalıdır. Bu bağlamda intihar olgusunu tarihi ve güncel çerçevede değerlendirmeden ötanazi hakkında bir fikir sahibi olmanın çok aydınlatıcı olamayacağı söylenebilir. Şimdi bu konuyu detaylı şekilde açarak değerlendirmemize başlayalım.

Toplumsal açıdan önemli bir sorun olan intihar olgusu diğer bütün toplumsal olgulara göre farklı bir özelliğe sahiptir. Bütün toplumsal olguların temelinde insan yaşamını devam ettirebilme çabası vardır. Bir kişi, yaşamını devam ettirebilmek için basit bir suçtan tutun da toplu katliam yapmaya kadar varan birçok eylemi yapabilmekte; kendisi için olumsuz olan şartları değiştirebilmek için elinden gelen tüm çabayı gösterebilmektedir. Bu durum adeta insan doğası ile özdeşleşmiş, güçlü olanın güçsüzü yiyerek hayatta kalması bir hakikat halini almıştır. Fakat intihar eden bir kişi, tüm bu mücadele yollarını bırakarak, kendi yaşamına karşı bir eyleme girişmiştir. İşte intihar olgusunu diğer tüm olgulardan farklı kılan yön de budur: *"Kendi yaşamını devam ettirmeye çabalamamak ve bu tarihsel süreci tamamen tersine çevirircesine bir davranışta bulunmak."*[1]

[1] www.intihar.de, 2012 (Erişim Tarihi, 5.16.2012)

Ayrıca her ne kadar günümüzde ötanazi intihar olarak kabul edilmese de, ötanazinin bir intihar çeşidi olduğu görüşü de tarihi ve güncel bir tartışma olarak doktrinde yerini almaktadır. Zaten ötanazi ile ilgili tartışmaların önemli bir ayağı bu sorundan kaynaklanmaktadır. Çünkü intihar olayı tarihin hiçbir döneminde toplumun çoğunluğu tarafından tasvip edilmiş bir durum değildir. Şüphesiz bunda, başta kutsal kitap indirildiği kabul edilen semavi dinlerin intiharı kesin bir şekilde yasaklaması ve toplumun kanaat önderleri olarak görülen kişilerin her dönem intihara, yapılmaması gereken bir şey olarak bakmasının büyük bir rolü olmuştur.

Toplumların devamlılık kazanıp, tarihi kökleri olan milletler olabilmesi için, kendi insanlarının hayatta kalabilmesi ve yaşamsal faaliyetlere katılabilmesi gerekir. Bu nedenle, insanlık tarihi boyunca toplumsal kurumlar genellikle intihara karşı bir tavır takınmışlardır. İlkel toplumlarda bir takım geleneksel inanışlar ve adetler yoluyla kendini gösteren bu tutum, özellikle tek tanrılı dinlerin ortaya çıkması ile iyice kurumsallaşmıştır. Doğu uygarlıklarında ise genellikle, intihara karşı daha ılımlı bir tutum süregelmiştir. Hatta intiharı onurlu bir davranış olarak görme eğilimi de bu toplumlarda olmuştur. Bunun en tipik örneklerinden biri Japon kültürüne ait olan "harakiri"dir. Bu anlayış Japon samuraylarında onursal bir eksiklik görüldüğünde (efendiye itaatsizlik, savaşta yenilgi vs.) baş gösteren bir hadisedir ve günümüze kadar etkisini sürdüren bir anlayıştır. Burada dikkat çeken bir husus da; insanın kendini öldürmesi olarak "intihar"ın, eski toplumlarda, toplumun kendisi ona dokunmadan, ölüme zorlaması olarak ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmesidir. "Ölümümden kimse sorumlu değildir" anlayışının genelliği bu açıdan çok dikkat çekicidir. Baktığımızda Japon harakirisi, bireysel bir intihar olduğu kadar, toplum karşısında sorumlu konuma düşen bir kişinin kendini onurlu bir cezalandırma biçimi olarak da görülmektedir. Japon kültüründe, insanın doğal akıştan farklı bir şekilde de ölüme gidebileceğini içselleştirilmiştir. Yöntemsel olarak da bıçakla, kan dökerek ölme, daha onurlu bir yöntem kabul edilmiştir.[2]

Tarihin belli evrelerinde, farklı bölgelerde bu konuya bakış farklılık göstermiştir. İntihar, geçmişte bazı toplumlarda benimsenmiş ve

[2] Ahmet Turla/Çağlar Özkanlı, *Adli Bilimler Dergisi*, 5 (3): 35-39, 2006

hatta bazı durumlarda başvurulması zorunlu bir davranış biçimi olarak kabul edilmiştir. Örneğin eski İskandinav inanışında doğal ölüm, utanç verici kabul edilmiş ve yaşlanan kişiler, daha onurlu bir ölüm biçimi olarak kabul edildiği için kendilerini uçurumdan atmışlarıdır. Bugün bile bazı Güney Pasifik adalarında intihar onurlu bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Bazı antropolojik incelemeler ilkel kabilelerin bazılarında intihar olaylarına hiç rastlanılmadığını bildirirler. Bu gibi sonuçlar ilkel insanlarda intihar olaylarının hiç olmadığını değil; modern toplumlarda neden daha fazla görüldüğünü düşündürmelidir! İlkel insan, uygar insanla kıyaslandığında kendi içindeki intihar eğilimin farkında değildir. İlkel insanlar yüksek uygarlıktan haberdar olunca intihar oranları artmaya başlamıştır. Örneğin; Eski Yunanlılar, Roma uygarlığına katıldıklarında intihar oranı o dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Tarihsel süreç içinde intihar oranları genellikle nispi bir artış göstererek günümüzde önemli toplumsal sorunlardan biri haline gelmiştir. Farklı toplumlarda ve farklı zamanlarda intihar oranları genellikle, toplumsal normların bireyleri etkileme derecesiyle ölçülmüştür. Bu türden toplumsal engelleme veya desteklemeler intihar olgusunun hukuksal boyutunu oluşturmaktadır.[3]

Yüzyıllar boyu, dinlerin intihara karşı olan tutumları, intihar olaylarını engelleyememiş ve intihara bazı yaptırımlar getirmiştir. Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde dinsel kuralların egemen olduğu dönemlerde intihar, büyük bir suç ve günah olarak değerlendirilmiştir. Bu ise, o dönemlerde intihar olaylarını engelleyememişse de, düşük seviyelerde kalmasında büyük ölçüde rol oynamıştır.

Tek tanrılı dinlerin intihara karşı ağır yaptırımlar uygulamaları, bu dinlerin ortaya çıktığı dönemlerde intihar olaylarının oldukça yaygın olduğunu göstermeleri açısından ilgi çekicidir. Judaizm (Yahudilik dini), Hristiyanlık ve İslamiyet gibi tek tanrılı dinlere göre insan hayatı Tanrı'ya aittir; canı Tanrı yaratır ve geri alması gereken de O'dur. İnsanın kendini öldürmesi, Tanrı'ya karşı gelmedir ve bu kişi sonsuzluk içinde devamlı ıstırap çekecektir.

Yahudilerin kanun ve tefsir kitabı olan Zalmut, intiharı bir günah saymakta ve intihar eden kişi için geleneksel cenaze merasimini ka-

[3] www.intihar.de, 2012 (E.T. 5.16.2012)

bul etmemektedir. İntihar eden kişinin cesedi, katillerin ve toplumdan dışlanmış kişilerinki gibi cenaze merasimi yapılmaksızın ayrı bir yere gömülmektedir.

Hristiyanlık dininin ilk dönemlerinde, Hristiyanlar arasında intihar oldukça yaygındı. İlk olarak St. Augustin intiharı Hristiyanlık inancındaki 10 emirden altıncısı olan *"öldürmeyeceksin"* emrine, karşı bir hareket olarak görmüş ve intiharın her çeşidini günah sayarak cinayetle eşdeğer olduğunu bildirmiştir. Bu yaklaşım etkisini Hıristiyan dünyasında uzunca bir süre korumuş ve Ortaçağ'da intihar edenler insanlık dışı muamelelere uğramışlardır. Örneğin intihar edenleri sürükleyerek bir odun yığınında yakıp veya bir fıçıya koyarak nehre atmak bir adet halini almıştır. Gene 1789 devrimden sonra Fransa'da intihar edenlerin bir kalbur üzerinde ata bağlanıp sürüklenmesi, mezarlığa gömülmemesi ve hatta bütün ailesinin bu olaydan sorumlu tutulması, İngiltere'de ise o dönemlerde, intihar edenlerin vücutlarından kazıklar geçirilerek bir yola gömülmesi, intihara bakışı açıkça yansıtmaktadır. Kilisenin baskısının azalması ile daha sonraları bu tür uygulamalar yavaş yavaş kalkmıştır. 325 yılında Roma İmparatorluğu'nun resmi dininin Hristiyanlık olarak ilan edilmesiyle birlikte intihar "katl" ile aynı görülmüştür. Bugün Katolikler'de, intihar edenler Katolik mezarına gömülmez ve cenazesinde rahip bulunmaz. [4]

Protestan mezhebinin ortaya çıkması ile intihar oranlarında bir artış görülmüştür. Rönesans dönemindeki bu artışı, o dönemin düşünürleri en önemli sorunlardan biri olarak görmüşlerdir. J. Dumas ve M. Montaigne, kendi dönemlerinde intiharın bütün Hristiyanlık âleminde yayıldığını ve artış gösterdiğini belirtmişlerdir. İntihar oranlarındaki bu artış günümüze kadar gelerek, bugün batı toplumlarında en önemli toplumsal sorunlar arasında yer almıştır.

İslamiyet'in de intihara bakış açısı diğer tek tanrılı dinlerden farklı değildir; hatta İslamiyet'te intiharın, başkasını öldürmekten daha büyük bir günah olduğu belirtilmiştir. Susuzluk, açlık gibi nedenlerle olanlar dışında intihar edenlere, cenaze namazı kılınmaması gibi bir yaptırım da uygulanmaktadır. Cinayet işleyen ve idam edilenlerin dahi cenaze namazlarının kılınması, İslam dininin intihar karşısındaki

---

4 Hamdi Kalyoncu, Ölümsüzlük ihtiyacı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2011

tutumunu açık bir biçimde göstermektedir. Ayrıca ölümden sonraki ahiret inancına göre intihar edenleri ölümden sonra büyük bir azabın beklediğine inanılır.

Bu konuya belli düşünce adamlarının bakışları da farklılık göstermiştir. Eski Yunan'ın en önemli düşünce adamlarından Platon'un intihara bakışı orta çağdakilere çok benzemekle birlikte, Platon "Kanunlar" adlı kitabında bir noktaya da ayrıca dikkat çekmiştir: " *Kendini öldürenden söz ediyorum; kaderini talihin yazgısından zorla koparıp alan insan, devletin aldığı bir kararla ya da çok acı veren kaçınılmazlık bir talihsizlikle zorlanmadığı halde korkakça ve alçakça kendisine haksız bir ceza veren insan… Her şeyden önce bu şekilde ölenlerin mezarları ayrı bir yerde olacak, yanına bir başkası gömülmeyecektir; sonra devlet toprağının on iki bölümünün sınırında, ıssız ve adı olmayan yerlerde törensiz gömülecekler mezarlar; mezar taşı ve ad yazılarak belirtilmeyecektir."* [5] Platon, "*…çok acı veren kaçınılmaz bir talihsizlikle…*" sözüyle ötanazi anlayışını intihardan ayırmış bulunmaktadır. Burada Platon'un ötanaziyi desteklemesi her ne kadar dini temellerden çok faydacı yaklaşımlardan kaynaklı olsa da, ayırım noktasında önem arz eder.[6]

Toplumlar her ne kadar birçok konuda gelişme göstermiş olsa da, asırlarca kabullendikleri anlayışların etkisinden kurtulmuş değildirler. Tüm gelişme ve neticesinde değişimlere rağmen sosyal kabuller, her platformda etkisini sürdürmektedir. Bir şeye kesin doğru ya da yanlış demenin tarih karşısında pek anlam ifade etmediği açıktır. Dinin yarattığı toplumsal hukuktan insan aklı ile ulaşılan pozitif hukuka geçildiği dönemlerde bile birçok konuda anlayışın değişemediğini rahatlıkla görebiliriz. Günümüzde ABD gibi gelişmiş bir ülkenin bile bazı eyaletlerinde intihar girişiminde bulunup da başaramayanlar adam öldürme suçu ile yargılanabilmektedir. Bugün, dünya genelinde intihar bir suç sayılmamaktadır; fakat başkasını intihara teşvik etmek veya yardım etmek suç sayılmaktadır.

Ülkemizde de, Cumhuriyetin ilanından sonra, intihar suç sayılmamıştır. İntihar girişiminde bulunan kişi, ölümden kurtulursa bir cezaya çarptırılmaz. Ancak, intihar için uyuşturucu madde kullanan veya ruhsatsız silahla intihar girişiminde bulunanlar 6136 sayılı Kanun'a

---

5 Platon, Yasalar, Çev. Candan Şentuna-Saffet Babür, Kabalcı Yay. İstanbul, 2004

6 Sibel İnceoğlu, Ölme Hakkı, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999

muhalefetten; yani uyuşturucu madde kullanmaktan veya ruhsatsız silah taşıma suçundan yargılanırlar. Kolektif intiharlarda, birbirini intihara ikna eden kişilerden birinin ölmesi, diğerinin kurtulması halinde, kurtulan taraf başkasını intihara ikna suçundan ve yardım etmekten şerik konumuna düşer.

Elbette bir insanın kendisini öldürmesine iyi bir şey olarak bakmak insani bir düşüncenin yansıması olamaz fakat aylarca acılarından kıvranan, yaşama şansı kalmayan bir insanın acısını artık dindirmek istemesi, binlerce yıldan beri genel olarak kabul görmeyen intihar kavramı ile ne kadar örtüşmektedir? Sanırım temel mesele de bu sorunun cevabında gizli bulunmaktadır!

İntihar sözcüğü köken olarak Arapça'dır. Kurban anlamına gelen "nahr"dan gelmekte olup genel olarak sözlüklerde "kendi kendini öldürme durumu" olarak tanımlanmıştır.[7] Ünlü sosyolog E. Durcheim intiharı; *"Mağdurun kendi tarafından yapılan ve ölüm neticesini doğuracağı, onun tarafından bilinen icabi (gerekli) veya selbi (zorunlu) bir hareketten doğan her ölüm olayı, bir kimsenin sonucunun ne olacağını bilerek olumlu ya da olumsuz bir davranışla doğrudan veya dolaylı olarak kendini ölüme sürüklemesi."* olarak tanımlamıştır.[8] Bu tanımdan yola çıkacak olursak ötanaziyi intihar saymamız kaçınılmazdır. Fakat bir değerlendirme yaparken içinde bulunulan şartları göz önünde almak mecburiyetinde olduğumuzdan ve tıp biliminin 20. yüzyılda adeta bir sıçrama yaptığını kabul edildiğinden, ötanazi ile ilgili tartışmalara da bu tarih ekseninde bakmanın daha faydalı olacağı kanaatindeyim.

İntihar sosyal, psikolojik, tıbbi ve hukuksal açıdan değerlendirilmesi gereken bir konudur. Yapılan araştırmalar intiharın en büyük sebebinin psikolojik sebepler olduğu yönündedir.[9] Psikiyatrik sıkıntıları olanların olmayanlara göre intihar riskinin 312 kat daha fazla olduğu gözlenmiştir. İntihar etme eğiliminde olan kişiler, sıkıntılarına çare olarak denemedikleri tek yol olarak gördükleri ölme durumunda çare ararlar. Bu tip kişilerde mezar, ölüm sonrasına ait düşünceler ve

---

7 Mehmet Akif İnanıcı/Oğuz Polat/Mustafa Ercüment Aksoy, Adli Tıp, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, 1997

8 Faruk Erem, Adalet Psikolojisi, Adil Yayınevi, Ankara, 1997 (Aktaran: Ahmet Taşkın, Türkiye'de ve Dünyada Açlık Grevleri, Eda Yay., Ankara, 2005, 2005:145)

9 Kaan Arslanoğlu, Psikiyatri El Kitabı, Adam Yayınları, İstanbul, 2003

geride bırakılanlara dair bir düşünce bulunmamaktadır. Genel olarak intihar isteklilerinin davranışlarında ölmek düşüncesinin yanında daha iyi şartlarda yaşamak konusunda da bir kararsızlık bulunduğunu, yüksek bir yerden atlamadan önce beklenme eylemine bağlayan psikoloji bilimi, intihar nedenlerini de kısaca şöyle özetlemektedir: Hastalık, ruhsal bozukluk, aile geçimsizliği, duygusal ilişki veya istediği ile evlenememe, öğrenim başarısızlığı, ticari başarısızlık, iflas, parasızlık, işsizlik, ailenin dağılması, boşanma, yakın ölümleri, cinsel saldırıya maruz kalma, cinsel istismar, göç etme ve hayatı tam olarak anlamlandıramamaktır. İntihar nedenlerinin belirlenmesinde yapılan tasnif bunlardan ibaret olmayıp, intiharın biyolojik, coğrafi, felsefi ve sosyolojik nedenleri olduğu da ileri sürülmektedir.[10]

İntihar olgusu ile ilgili açıklamalarımızdan sonra asıl konumuz olan "ötanazi"nin tarihsel sürecini, toplumsal ve kişisel etkilerini, hukuksal ve sosyolojik yansımalarını değerlendirmeye başlayalım.

Ötanazi (Euthanasia) özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişen tıbbi vakıalarla beraber tıbbı ilgilendirdiği kadar hukuksal açıdan da düzenlenmesi gerektiği düşünülmüş bir kavramdır. Her iki bilimin de bakış açıları farklılık arz ettiği için ayrı platformda tartışılmaları da doğaldır. Ötanaziye her ne kadar farklı tanımlamalar yapılsa da genel olarak kabul edilen tanımı: ölüm durumunun kaçınılmaz olduğu ve tıp biliminin verilerine göre iyileştirilmesi olanağı olmayan veya dayanılmaz acılar içerisinde olan kişinin tıbbi yollarla öldürülmesi veya tıbbi yardımın kesilerek kişiyi ölüme terk etme durumudur.[11]

Kelime köküne inecek olursak; "eu", güzel, iyi anlamında olup, "thanatos" ise ölüm anlamına gelmektedir. Yani ötanazi kavramı iyi ölüm, güzel ölüm manasındadır.[12] Tarihte ilk kez Francis Bacon tarafından 17. asırda kullanıldığı kesin olarak bilinmekte olsa da "ötanazi" sözcüğünü ilk kullananın Romalı tarihçi Suetonius'un olduğu bazı çevrelerce kabul edilmektedir.[13] Zaten böyle bir bulgu olmasa bile kavramsal açısının ötesinde ötanaziyi 17. yüzyıla indirgemek tarihsel

---

10 www.psikiyatrist.org, 2003 (Aktaran: Ahmet Taşkın, 2005:147; E.T. 6.8.2012)
11 Kudret Güven, Kişilik hakları ve Ötanazi, Nobel Yay., Ankara, 2000
12 Bedi N. Şehsuvaroğlu, Tıbbi Deontoloji, İstanbul, 1986
13 Ömür Elçioğlu/Tarık Gündüz/Nedime Köşgeroğlı, Tıp,Hukuk ve Etik açısından Eutanasia, Tıbbi Etik, 1994

açıdan pek bir şey ifade etmez. Çünkü ötanazinin varlığı milattan öncelere Eski Yunan ve Eski Roma'ya kadar gitmektedir. Bunun birazdan da inceleyeceğimiz düşünce adamlarının söylevlerinde de açıkça göreceğiz.

Antikçağ'da beş büyük düşünce akımı olarak kabul edilen Pitagoras, Platon, Aristoteles, Stoa ve Epikuros felsefelerinin tartışma alanlarından bir tanesi de, kişinin yaşamı terk etme hakkının olup olmadığı ile ilgili olmuştur. Bu tartışmalar kuşkusuz intihar ile daha içli dışlı da olsa zaman zaman ötanazi kapsamına girmiş ve tartışmalar bu eksende dönmüştür. Bu tartışmalardan genel olarak ortaya çıkan sonuç intiharı tasvip etmeme olsa da, faydacı bir yaklaşım söz konusu olduğunda ötanaziye karşı bakış açısı intihardan farklı görünüp, ötanazinin olabileceğine vurgu yapılmıştır. Bu dönemde devlete olan bakış açısı her zaman bireyin üzerinde görüldüğü için kişinin acı ve ıstırap çekmesinin önlenmesi maksatlı bir ötenaziden ziyade, devlete fayda sağlayamayan bir bireyin, yaşamasının da bir anlam ifade etmediğine yönelik söylemler hâsıl olmuştur.[14] Platon'un Devlet adlı kitabında Sokrates şöyle konuşmaktadır: " *İşte Asklepios (Eski yunanda hekimlik tanrısı) bu gerçeği biliyordu. Onun için de, hekimliği yalnız bedenleri sağlam olup da, geçici bir hastalığa tutulmuş insanlar için kullandı. Bu hastaları ilaçla bıçakla iyi ederken, onları gündelik işlerden, yaşayışlarından ayırmıyordu. İçini hastalık sarmış bedenleri kan alma, kusturma, içini temizleme gibi yollarla iyi edeceğim diye kötü bir hayatı uzatmaya uğraşmazdı. Böylelerinin kendilerine benzeyecek çocuklar yapmalarını doğru bulmazdı. Tabiatın verdiği ömrü yaşamaya gücü yetmeyen adamı, iyileştirmenin ne o adama, ne de topluma fayda vermeyeceğini biliyordu."*[15] Görüldüğü gibi faydacı bir yaklaşım yanında bugünkü şekliyle tartışılmış olmasa da, ötanazinin bariz bir şekilde mümkün olabileceği görülmektedir. Ayrıca daha önceki paragraflarda "Kanunlar" adlı eserde intihara karşı konulan açık tutumun burada olmaması o dönemde dahi açıkça bir ayrıma gidildiğini bize göstermektedir.

Yine o dönemden sonra gelen ünlü Romalı düşünür ve Roma İmparatoru Neron'un hocası olan Seneca bu konuyla ilgili olarak: " *Yaşa-*

---

14 Sibel İnceoğlu, S.17-31

15 Platon, Devlet, Çev. Sebahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul,1992

ma bir girişin fakat birçok çıkışın izin verilmesi, ebedi kanunun takdir ettiği en iyi şeydir. İşkencenin ortasından çıkacak ve sıkıntıları silkip atacakken, insanın ya da hastalığın zulmüne dayanmak zorunda mıyım?" bir yerde de: *" Eğer yaşlılık aklımı sarsmaya başlarsa, eğer melekelerimi tek tek harap ederse, bana yaşam değil de nefes bırakırsa, çürük veya yıkılmak üzere olan binayı terk ederim. Eğer iyileşme ümidim olmadan acı çekmek zorunda olduğumu bilirsem, acının kendisinin yol açtığı korkudan değil, uğruna yaşadığım her şeyden mahrum ettiği için giderim."*[16] Diyerek konuyu felsefi açıdan tartışmıştır. Seneca'nın, Neron'un kendisini ihanetle suçlayıp idama mahkûm edeceğini bildiği için, bileklerini keserek intihar ettiğini de düşünürsek; söylediklerinde ne denli derin hisler beslediğini düşünebiliriz. Zaten burada önemli olan kimin ne dediğinden öte, ötanaziye olan bakışın ne zamandan beri intihardan ayrılmış olduğu ve hangi süreçlerden geçtiği meselesidir.

Ötanazinin tarihsel sürecinde dikkat çeken başka bir olgu da ötanaziyi genel olarak uygulayacak olan doktorların ötanaziye karşı pek de sıcak yanaşmamış olmalarıdır. Tabi bunu doktorluk mesleğinin felsefesine aykırı geldiği için anlayabiliriz. Üstelik yaklaşık 2500 yıl önce yazılmış tıp tarihinin babası olarak bilinen Hipokrat'ın bugün dahi doktorların mezuniyetlerinde tekrar ettikleri yemininde de, *"Benden talep edilse bile, hiç kimseye ne öldürücü ilaç vereceğim ne de öldürücü bir etkiye neden olacak bir şey tavsiye edeceğim."*[17] deyişi, doktorluk mesleğinde etik açıdan nasıl bir kaide yaratıldığını görebiliriz.

Ötanazinin hukuki durumuna tarihsel açıdan bakacak olursak, her dönem farklı anlayışların mevcut olduğunu görebiliriz. Örneğin Babil'de ve Asurlularda iyileşemeyeceği kesin olan bir hastaya hekim müdahalesi yasaklanmıştır. Yani ölmesine izin verilmiştir.[18] Eski Roma'da ise, hastanın acılarına son vermek için de olsa, hekimin onu öldürmesi, "kasten adam öldürme suçu" sayılmıştır. Yahudilerde, şifası olmayan hastalık sahiplerine çabuk ölmeleri için "frankincese" (günlük) verilmiştir.[19] Eski Yunan'da, Atina'da ölmek isteyenler sena-

---

16 Sibel İnceoğlu, S.25

17 Ludwig Edelstein, The Hippocratic Oath, USA, 1967 (Aktaran: Sibel İnceoğlu, 1999:170)

18 Köksal Bayraktar, Hekimin Tedavi Nedeniyle Cezai Sorumluluğu, İstanbul, 1972

19 Jale Bafra, Ötanazi, Yayımlanmamış Adli Tıp Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990 (Aktaran Hamdi Kalyoncu 2011:81)

toya geçerli bir mazeret sunup kabul ettirebilirlerse baldıran zehri ile öldürülmeleri yasal kabul edilmiştir. Ayrıca Antik Yunan'da ötanaziye gerekçe olarak asillerin yaşlandıklarında veya aşırı hastalandıklarında halka karşı kötü görünecekleri düşüncesi hâkim olmuştur.[20] Kilisenin Aziz mertebesine çıkartmış olduğu Thomas More (1478–1535) "Ütopya" adlı kitabında tedavisi mümkün olmayan bir hastanın ölme hakkının bulanacağından söz etmiştir.[21] Prusya kralı Frederic, can çekişmekte olan hastayı öldüren kimseye "taksirle adam öldürme" cezasını 1794'te yayımladığı kanunla yürürlüğe sokmuştur.[22]

17. asırda Francis Bacon farklı bir bakış açısı getirerek, doktorun vazifesinin ıstırapları azaltmak olduğuna göre, doktorun hastayı tedavi etmesinin yanı sıra, bazı hallerde hastaya kolay bir ölüm sunmak suretiyle de yapabileceğini savunmuştur.[23]

Nietzche, olaya aşırı faydacı bir yaklaşımla bakarak *"Hasta, toplum için bir parazittir ve belirli bir süreden sonra yaşamaları uygun değildir."* diyerek adeta Hitler'e bir fikir sunmuş ve neticede Hitler de *"Yaşaması faydasız ve bozuk bünyeli insan, cemiyetten atılmalıdır."* diyerek tedavisi imkânsız olan 20.000 hastayı gaz odalarına göndererek onları öldürtmüştür.[24] Bu durumun tam olarak ötanaziye girip girmediği tartışmalı bir konu olsa da, gerekçenin tedavinin imkânsız olarak sunulması dikkat çekicidir. Zira Hitler gibi birinin insan öldürürken gerekçeye çok da ihtiyacı olmasa gerek!

1947 yılında Amerika'nın New York kentinde 2000 kadar doktorun ötanazinin yasal hale getirilmesi için hazırladıkları taslakta; New York'da şifası bulunmayan hastalığa sahip kişiler için; 21 yaşını bitirmiş olmak ve şuuru yerinde olmak kaydı ile mahkeme ve heyet raporu neticesinde ötanazi uygulamasına izin verilmesi istenmiştir.[25]

Tarihsel sürece kısaca değindikten sonra şimdi ötanazinin türlerine, uygulanış biçimlerine ve tartışılan hususlara değinelim.

---

20 Sibel İnceoğlu, S.17
21 Mehmet Artuk/Ahmet Gökçen /Caner Yenidünya, Ceza hukuku Makaleleri, İstanbul, 2002
22 Köksal Bayraktar, S.150
23 Muhtar Çağlayan, Ötanazi ve İntihar, *Adalet Dergisi,* 1966, (Aktaran: Hamdi Kalyoncu 2011:82)
24 Muhtar Çağlayan, Ötanazi ve İntihar, 1966 (Aktaran: Hamdi Kalyoncu 2011:82)
25 Hamdi Kalyoncu, S.83

Ötanazi, uzun bir geçmişe sahip olması sebebiyle bir takım farklı yöntemlerle uygulanma olanağı bulmuştur. Bu yöntemler hasta kişinin kendi iradesine bağlı olup olmaması veya ötanazi uygulanırken görülen usuller bakımından çeşitli ayrımlara tabi tutulmuştur.

Öncelikle iradeye bağlı-irade dışı ötanaziye (Volonter-Non volonter) bakacak olursak; iradeye bağlı ötanazi, bilinci yerinde olan bir hastanın isteği doğrultusunda yapılan ötanazidir diyebiliriz. Bilinci yerinde olma durumu hukukta, tıpta olduğundan farklı anlamlar içermektedir. Bu duruma temyiz kudreti ile eş anlam yüklemek mantıken tutarlı olabilir. Fakat hukukta temyiz kudretine sahip olmak, iradenin ön şartıdır. Çünkü irade temyiz kudretine sahip olan bir kimsenin melekelerini kullanması suretiyle ulaştığı bir algılama yeteneğidir. Bu halde temyiz kudretine sahip olmayan bir kimsede, kendisinde hukuken hüküm ve sonuç bağlanabilecek bir iradeden bahsedilemeyeceğine göre, kendi iradesine dayanarak ötanazi de uygulanamaz. Burada iradi ötanazi için hastanın temyiz kudretine sahip ve bilinci açık iken, hata, hile, tehdit algılaması olmadan, bağımsız bir kararla istemde bulunması gerekir diyebiliriz.[26]

Ötanazinin yasallaştırılması, çoğunlukla iradi-istemli ötanazi şeklinde savunulmuştur. Ötanazinin yasallaştırılmasını savunan grupların sundukları bildiriler çoğunlukla, ölmek üzere olan, acı çeken ve bilinci açık hastaların ölüm taleplerini içermektedir.[27] Örnek olarak, 1992 yılında California'da referanduma sunulan ve reddedilen yasa önerisinde şöyle bir gerekçe sunulmuştur: "*Acıyı bertaraf etmeyi seçme hakkı ve ölümcül hasta iken seçtiğimiz yer ve zamanda onurla ölme hakkı, kendi kaderimizi kontrol etme hakkımızın bir parçasıdır.*" Öneri, hastanın altı ay içerisinde iki hekimin belgelemesi halinde, hastanın seçtiği yer ve zamanda ölümünü talep eden bir direktif verebileceğini düzenlemektedir. Bu direktif yazılı veya sözlü olabilir fakat hekimin, hastanın yakınının veya hastanın ölümünden bir yararı olacak kişilerin haricindeki iki kişinin şahitliği ile söz konusu karar verilebilecektir.[28]

---

26 Kudret Güven, S.12

27 James Rachels, The End of Life, Oxford Uni. Press, Oxford, 1986 (Aktaran: Sibel İnceoğlu, 1999:158

28 Ronald Dworkin, Euthanisia And Individual Freedom, Alfred A. Knopf Press, Newyork, 1993

Görüldüğü üzere yasal yönden meşru kılma gayretlerinin ana merkezi kişinin öz iradesine yapılan vurgudur. Zaten bu bağlamda yasal izin verilen ülkelerde bu konu son derece önemlidir. Örneğin Avustralya'da ötanaziyi hukuka uygun hale getiren düzenleme sadece istemli-iradi ötanaziyi içermektedir. Hollanda'nın uygulamasında da esas olarak istemli ötanazi serbest bırakılmış olup çok istisnai durumlarda istemsiz ötanaziye de izin verilebilmektedir.[29]

Burada yeri gelmişken belirtmekte fayda var ki o da; kişinin kendi öz iradesine bağlı bu tip istemler, son dönemlerde gündemde olan bir hak olan "*özerklik hakkı*" ile de doğrudan ilişkilidir. Özerklik hakkı, temyiz kudretine sahip reşit bir insanın kendisi için, kendi yaşamını belirleyecek ya da tarif edecek önemli kararları verme hakkı olarak tanımlanmaktadır.[30] Bu hakkın özellikle insanın öz iradesine vurgu yapması hususunun, 21. yüzyılda her daim gündeme gelebilir nitelikte olduğu açıktır. Çünkü özgürlükler genel olarak insan temelinde vücut bulan bir meseledir.

İrade dışı ötanaziye (Non-volonter) gelecek olursak; istem dışı ötanazi, hastanın yakınlarının veya onu kanunen temsile yetkili kimsenin bulunmadığı hallerde de hastanın mevcut olduğu varsayılan iradesine bağlı olarak gerçekleştirilen ötanazi türüdür.[31] Bu konu tanımdan da anlaşılacağı üzere çok tartışmalı bir konu olup, genel olarak Hollanda dışında hiçbir ülke tarafından kabul edilmemiştir. Hollanda'da yasal olarak kesin bir özgürlük yoktur; bununla beraber uygulamalar neticesinde yargı organı bu durumu kasten ve taksirli adam öldürme gibi değerlendirmiş de değildir.[32] Zaten ötanazinin uygulama alanı bulduğu ülkelerde ötanazinin tamamen serbest bırakılmış olması gibi bir husus da söz konusu değildir. Genel olarak belli düzenlemelerle şartlar ortaya konulmuş olup, bu şartlara uymamış olmak, ötanazinin boyutunu tamamen değiştirir niteliktedir. O nedenle ötanazi çeşitlerinin usulü son derece önemlidir.

Burada önemli olan bir tür de, istem dışı ötanaziden farklı fakat genellikle istem dışı ötanazi ile karıştırılan istemsiz (involonter) ötana-

---

29 Sibel İnceoğlu, S.192-210
30 Sibel İnceoğlu, Ölme hakkı S.160-161
31 Kudret Güven, S.13
32 Sibel İnceoğlu, S.192-210

zidir. Bu tür ise hastanın ne iradesine ne de varsayılan iradesine dayanma söz konusu olmayıp, tamamen doktor iradesine bağlı bir ötanazi türüdür. Burada hasta yaşama iradesini kaybetmemiş ancak doktorun hastalığı tabi seyrine bırakmak dışında bir şansı kalmamıştır. Bu tür bir sonraki konuda açıklanacak olan "pasif ötanazi"nin bir çeşididir.[33]

Şimdi de iradi-iradi olmayan ayrımından farklı, usulü yöntemler açısında bir bir ayrım olan "aktif-pasif" ayırımına bakalım.

Aktif ötanazi; bir eylemle tıbbi yoldan ölüm durumunun sağlanmasıdır. Burada ölümü sağlayan etkenler doğrudan kullanılır. Bu tür genel olarak –daha önce de tarihi seyirde belirtildiği gibi- çok tasvip edilen bir tür değildir. Tıp mensupları birazda var olma amaçlarından kaynaklı olarak, aktif ötanazi konusunda biraz hassas davranmaktadırlar. Belli araştırmalar aktif ötanazinin yasal bir hal olmasında dahi doktorların bu türe pek yanaşmadıklarını ortaya koymuştur.[34]

Pasif ötanazi ise hastanın bir süre daha yaşamasını sağlayan yaşam destekleyici tedaviyi hastaya sunmayarak veya yaşam destekleyici tedaviyi sona erdirmek suretiyle ölümü hızlandırmak olarak kabul edilmektedir.[35] Pasif ötanaziyi ölümü hızlandırmak olarak anlamak doğru değildir. Çünkü pasif ötanazide ölüm olayı vaktinden önceye alınmış değildir. Yalnızca ölümü geciktirici bir takım müdahalelere başvurmama durumu mevcuttur. Burada ölümün sebebi hastanın çok kötüleşen ve iyileşme şansının kalmaması durumudur.[36]

Pasif ötanazide dikkat çeken şey, hareketsiz kalmış olmanın hukuken ne ifade edeceğini kestirmektir. Elbette kanunen aktif müdahale her şart ve durumda geçerli ise de sorumluluk kaçınılmazdır. Fakat buradaki durumu hukukun ötesinde, ahlaki olarak yorumlamak sorumluluk açısından daha geçerli bir yol olabilir. Çünkü bir şeyi yapmış olmakla, yapmamış olmak arasındaki fark bu konuda salt olarak değerlendirilebilecek bir şey değildir. Bunun sebebi de olaydaki dışsal faktörlerin yerlerini alması neticesinde ortaya çıkan hakikattir. Zira basit bir müdahale de dahi doktorun becerisinde veya bilgisindeki eksiklik kişiyi hayatından edebilirken, pasif ötanazi durumunda şartlar

---

33 Ahmet Taşkın, S.173
34 Kudret Güven, S.15-16
35 Sibel İnceoğlu, S.135
36 Ahmet Taşkın, S.173-174

bunun çok daha ötesindedir. Bu sebeplerden ötürü dünya genelinde birçok disiplinde klasik anlamda kullanılan ötanazi kavramı yerini daha kabul edilebilir bulunan pasif ötanaziye bırakmıştır.

Genel olarak tıp camiası da pasif ötanaziyi, aktif ötanaziye nazaran çok daha kabul edilebilir bulmaktadırlar. Ayrıca ötanazinin Hollanda gibi kesin olarak kabul edilmediği birçok Avrupa ülkesinde ve Amerika'da pasif ötanazi ile ilgili konular konunun boyutu ve şartlarına göre mahkeme kararları ile serbest hale getirilmeye başlanmıştır.[37]

Türkiye'de daha önce belirttiğimiz gibi aktif ötanazi kasten adam öldürme suçu sayılmış olup, pasif ötanazide; hekimin hastanın öleceğini öngörmesine rağmen, hastanın talebi üzerine tedaviyi sona erdirmesi, taksirle adam öldürme suçunu oluşturmaktadır. Tabi burada taksirle adam öldürme suçunun şartlarına bakacak olursak, Türk Ceza Kanunu'na (TCK) göre taksire: "*Dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla, bir davranışın suçun kanunî tanımında belirtilen neticesi öngörülmeyerek gerçekleştirilmesidir.*" denilmiş olup, kişinin talebi neticesi ile tedaviyi sürdürmemenin ne kadar bu tanımın içine girdiği tartışmaya açıktır. Ayrıca burada belirtilmesinde yarar olan bir konu daha var ki, o da; Sağlık Bakanlığı'nın 1998 yılında yayımlamış olduğu "*Hasta Hakları Yönetmeliği*"dir. Buna göre tedavi başlamadan tedaviye rıza göstermeme mümkündür. Buradan çıkan sonuç ise hastalık ölümcül olsa dahi tedaviye başlanması hastanın rızasına bağlıdır. Tedaviye başlandıktan sonra tedaviyi reddetme hakkı ise yoktur. Aynı yönetmeliğin 13. maddesinde ise ötanazi ile ilgili olarak: "*Ötenazi yasaktır. Tıbbi gereklerden bahisle veya her ne suretle olursa olsun, hayat hakkından vazgeçilemez. Kendisinin veya bir başkasının talebi olsa dahi, kimsenin hayatına son verilemez.*" denilmiştir. Tabii ki burada işin felsefi kısmında zannımca ciddi çelişkiler mevcuttur. Çünkü bir yandan pasif ötanaziye kapı aralanmışken diğer yandan ötanazinin topyekûn yasaklanması hususu konusunda kani olunmuştur Bu çelişkilerin sebebi de konuya yönelik tartışmalara çok yer verilmemesinden kaynaklıdır. Basit bir varsayım yapacak olursak; hastanın uzman bir doktor olup, hastalığının belirtilerinin kaçınılmaz olarak ölümle neticeleneceğinin farkında olması ve bundan dolayı da tedavi olmaya gerek duymamasında sorun olmaya-

---

37 Faruk Aşçıoğlu/Jale Bafra/Çetin Seçkin, Yaşamsal Desteklerin Kesilmesi ya da Sınırlandırılması, *ATD*, İstanbul, 1995

caktır. Çünkü burada olaya kimse müdahale etmemektedir ve bu sebeple de doğal olarak sorumlu olan kimse de yoktur. Fakat durumunu tıbbi yardımla öğrenen bir kişinin aynı süreci yaşaması neden farklı yorumlanmaktadır? Burada akla gelen ilk soru: *"Devletin asıl gayesinin insanı yaşatmak mı yoksa ilgilileri görevleriyle ilgili sorumlu tutmak mı?"* olduğudur. Türkiye'de ikinci ihtimal daha ağır basmaktadır. Çünkü insanı yaşatma gayesinde olan bir devlet hastanın rızasını maddi-manevi birçok unsur ile kazanabilir. Fakat buna ihtiyaç hiç duyulmamıştır!

Tabii ki burada temel sorun belirttiğimiz üzere konunun derinlemesine incelenmemiş olması ile doğrudan ilişkilidir. Aksi takdirde konuya yönelik bir takım araştırmalar mevzu bahis olmuş olsa, ötanazi ile ilgili binlerce yıldır yapılan ayrımlar ve türler ülkemizde de bilinir ve düzenlemeler bu perspektifte oluşturulabilirdi.

Her ne kadar konunun incelenmesinde eksiklikler olsa da ötanazi bakımsızlık yüzünden ölmek isteyenlerin başvurduğu bir yöntem değildir. Bu nedenle "Hasta Hakları Yönetmeliği"nde ötanazinin yasaklanmış olması ve böylece düzenlemenin evleviyetle aktif ötanaziyi de reddetmesi yerindedir, denilebilir. Çünkü: aktif ötanazi, sağlık sisteminin oturduğu, sosyal güvenlik haklarının tam olarak uygulandığı ve donanım açısından bir eksikliğin hissedilmediği sistemlerde, ölme hakkının kişiye doğrudan sunulması olarak önümüze çıkar. Fakat saydığımız bu unsurların sınırlı olduğu ülkemizde, aktif ötanazinin, özerklik hakkının bir parçası olmaktan ziyade, maddi, teknik ve psikolojik eksikliklerden kaynaklı, zorunlu bir seçim halini alması muhtemeldir. Bu durumda da ötanazi uygulaması olağan bir durum, hatta mecburiyet haline gelebilecek ve bu ölçüde onu meşru kılan en önemli faktör olan özerklik hakkından da uzaklaşacaktır.[38]

Ayrıca pasif ötanazinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesi olan "yaşam hakkı"na karşı da bir aykırılık oluşturmadığı görüşü hâkimdir. Çünkü burada temel gerekçe yaşama hakkının pasif ötanazi ile bir kimsenin elinden kasten alınmış olmayacağı fikrinden kaynaklıdır.[39] Bu perspektif ışığında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun yayımlanmamış Widner V.- İsviçre kararı, 2. maddede yer alan yaşama hakkının, pasif ötanaziyi tanımayı engellemediği-

38 Sibel İnceoğlu, S.253
39 Ahmet Taşkın, 174-175

ni belirtmektedir. Komisyona göre, sözleşmenin 2. maddesi, devlete, tedavi etmeyerek bir kişinin ölmesine izin vermeyi, bir suç olarak düzenleme yükümlülüğü getirmemektedir.[40]

Şimdi de iradi ötanazinin türleri olarak karşımıza çıkan iç ötanazi-dış ötanazi ayrımına bakalım. İç ötanazi kişinin kendi ölümüne kendi iradesi ile razı olmasına denilir. Buna self ötanazi de denilmektedir. Bu tür genellikle intihar ile benzeşse de daha önce de intihar ile ilgili yaptığımız açıklamalardan anlaşılacağı üzere intihar kişinin hayatına kendi bildiği yöntem ve yollarla son vermesi halidir. Oysa iç ötanazi de, irade hastadan gelmiş olsa da, ölüm sonucunu doğuran eylem tıp adamlarınca yerine getirilir.

Dış ötanazi ise kendisine bu konuda yasal olarak yetkilendirilmiş kişilerce ortaya koyulmuş iradenin sonucunda 3. kişinin ölümünün sağlanması halidir. Hasta yakınlarının iradesine bağlı olarak gerçekleşen non-volonter ötanazi (irade dışı) ya da mahkeme kararı ile kabul edilmiş volonter (iradi) ötanazi, dış ötanazi çerçevesinde tanımlanır. Dış ötanazi doktor talebi üzerine de gerçekleştirilebilir.[41]

Ötanazi türlerinin son ayrımı da kazai - medikal ötanazi ayrımıdır. Ötanazi uygulanan ülkelerin tamamında süreç ve yöntemler anlaşılabileceği üzere farklıdır. Bir takım ülkeler ötanazi kararını mahkemelere bırakmış durumdadır. Buna kavramsal olarak "Kazai ötanazi" denilir.

İntiharın yasaklanmadığı bir takım ülkelerde sadece hekimin kararı ötanazinin uygulanması için yeterli bir sebeptir. İşte bu da medikal ötanaziyi tanımlar. Buna örnek olarak Hollanda, Belçika ve Amerika'nın belli eyaletleri gösterilebilir.[42]

Ötanaziye yönelik kabul edilmiş ayrım ve türlerden sonra da ötanazinin gerçekleşmesi için kabul edilmiş genel olarak bilinen unsurlardan da kısaca bahsedelim:

- Günümüzde tıp biliminin ulaştığı son noktada hastanın iyileşme olanağının mümkün görülmemesi.
- Hastalığın dayanılmaz seviyede ızdırap ve acı verir nitelikte olması.

---

40 Sibel İnceoğlu, S.113
41 Kudret Güven, S.16-17
42 Kudret Güven, S. 17

- Amacın sadece, hastayı tahammül edilemez seviyedeki acılardan kurtarma isteğinin olması.
- Ötanazinin hekim tarafından yapılması.
- Hastanın aydınlatılmış rızasının bulunması.[43]

Bu unsurlar zaten ötanaziyi intihardan da ayıran en temel noktalardır. Zira bunlar konunun düzenlenmesinde rol alan ana kaynaklardır da. Çünkü insanın en temel unsuru olan "yaşam"ın, "ölüm" halini alması telafisi mümkün olmayan en ciddi konudur. Haliyle devletleri oluşturan kurucu unsurun insan olması, bu konuda hassas bir bakış açısını da yanında getirmiş bulunmaktadır. Tabii ki böyle hassas bir konunun, ciddi bilimsel ve kültürel alt yapısı olmayan toplumlarda amacına uygun bir şekilde uygulanması zor bir iştir. Zira bu tip toplumlarda "özerklik hakkı"nın ne kadar anlaşılabileceği ve bu ölçüde buna ne kadar saygı gösterileceği muammalıdır. O nedenle, konunun hassasiyeti "ötanazi tüm dünyada uygulanmalıdır" gibi bir hüküm vermenin pek doğru bir hüküm olmayacağı düşüncesini de beraberinde getirmiştir.

Genel değerlendirmelerinin ardından ötanazi ayrımlarına girmeden bazı örneklere göz atalım: Fransa'da ötanazi yasak olmasına rağmen 2005'te çıkan Leonetti Yasası; doktorlara aktif ötanazi hakkından ziyade heyet kararı ve hastanın yakınlarının onayı ile, hastaya sakinleştirici ve ağrı kesici ilaçlar vererek "ölüme terketme" yetkisi verdi. Fransız anket şirketi BVA'ya göre, Fransızların %89'u ötanazi hakkında olumlu düşünse de, Fransa'da aktif ötanazi hakkı yoktur. Yakın zamanda Fransa'da Marwa Bouchenafa isimli küçük kızın Fransız Danıştayındaki davası büyük yankı uyandırmıştır. Marwa Bouchenafa isimli 15 aylık bir bebek; sağlıklı olan ikizinin aksine, dört duyusunu felç eden ciddi ve kesin bir nörolojik hastalık ile dünyaya geldi. Bunun üzerine toplanan doktorlar heyeti, bebeği besleyen kanalı kesmeye karar verdiler; zira bebek için hiç bir umut yoktu. Lakin ailesi bebeğe ikinci bir hayat şansı verilmesini istediler. Bunun üzerine Marwa'nın babası, "Marwa'sız asla" isimli, kızını besleyen kanala devam edilmesi için bir hareket başlattı ve 244.000 imza toplayıp, Facebook üzerinden 94.000'den fazla beğeni aldı. Bununla da yetinmedi, Marseille idare mahkemesinde dava açıp, lehine karar aldı; Marseille hastanesi işi

[43] Ahmet Taşkın, S.176-177

Danıştay'a götürünce; Danıştay da kararı onamıştır. Bu noktada Fransa'daki kanunun yeterliliği ve etkililiği tartışılabilir.[44]

Belçika'da ötanazi 2002'den beri yasal olup; hasta ve doktor bakımından sıkı koşullar gerektirmektedir. Hasta için ötanazide, reşit olmak, geri dönülemez ölümcül bir hastalığa yakalanmak, talep etmek gibi koşullar aranırken, doktor için ise, hastalığın genel seyri hakkında bilgi sahibi olmak, diğer bağımsız bir doktora danışmak gibi koşullar aranmaktadır. Yakın zamanda yaşanan bir olayda 17 yaşındaki reşit olmayan bir hastanın hayatına ötanazi ile son verme olayı Belçika'da büyük yandı uyandırmış olup; 2015'e kadar 2.000'den fazla ötanazi vakası tespit edilmiştir.[45]

Hollanda 2001'den itibaren, Ceza Yasası ötanaziyi yasaklasa da, dünyada bunu yasal hale getiren ilk ülke olma özelliğine sahiptir. 1981'de Rotterdam Mahkemesi'nin koyduğu bazı kurallar; ötanaziyi belli koşullar altında uygulama imkânı sağlamaktadır; ilginç olan Hollanda'da 12 yaşından itibaren her bireyin ötanazi talep edebilme hakkının olmasıdır. Diğer Avrupa ülkelerine göre ötanazi hakkının kullanılabilmesi daha gevşek koşullara bağlamış olup; geçtiğimiz günlerde Langedijk soyisimli bir adam, alkolik olduğu için talep ettiği ötanazi kabul edilmiş ve hayatına enjeksiyonla son verilmiştir.[46]

2009'dan beri ötanazinin legal olduğu Lüksemburg'da, yasal düzenlemeler hayatına son vermek isteyen kişinin ayrıca yakınına da izin kullanma hakkı vermektedir. İnsanın haysiyetine yaraşır bir şekilde yaşayıp ölmesine yardım etmek üzere kurulmuş olan Dignitas isimli bir kuruluş, Lüksemburg dışından gelen kişilere de bu hizmeti sunmaktadır. İsviçre Ceza Kanunu'nda ise ötanazi tam anlamıyla yasal olmasa da, "desteklenmiş intihar" adı altında kişinin yaşamına son verilebilmektedir. İsveç'te de Fransa gibi pasif ötanazi mümkündür; zira pasif ötanazi hakkındaki yasal boşluktan da yararlanılmaktadır.[47]

Ötanazi günümüzdeki gibi olmasa da daha önce de belirtildiği

---

44 Ayrıntılı bilgi içiz bkz: http://www.lemonde.fr; http://www.lefigaro.fr (E.T. 2.6.2017)

45 Ayrıntılı bilgi içiz bkz http://www.20minutes.fr (E.T. 1.6.2017)

46 Ayrıntılı bilgi içiz bkz: www.saphirnews.com (E.T. 28.5.2017)

47 Ayrıntılı bilgi içiz bkz: www.lefigaro.fr (E.T.2.6.2017)

gibi tarihin birçok evresinde tartışılmış bir konudur. Bu tartışmaların bir tarafı doğal olarak onu savunan taraf; diğeri de reddeden taraf olarak yerini almıştır.

Ötanaziyi savunan, onu suç saymayan görüşün temel materyallerinde; failin davranışının, mağdura acı vermek değil, onun acılarını tatlı bir şekilde sona erdirmek olduğu belirtilmiştir. Hastasını rahata kavuşturan hekim, insani ve ahlaki bir amaçla hareket etmiştir.[48] Talep üzere birisini öldüren kişinin niyetinde kötülük ve başkasına zarar verme kastının olmadığı, ölmek isteyenin hayattan ve gelecekten bir beklentisinin bulunmadığı ve özellikle de iyileşmesinin imkânsız olduğu durumlarda bir hastanın yaşamına son verilmesinde, failin mağdura iyilik yaptığı gerekçeleriyle; rıza ile öldürme fiilini gerçekleştiren kişilere ceza verilmemesi gerektiği, doktrinde birçok kişi tarafından ileri sürülen bir görüştür.[49]

Gene bu konuyla ilgili diğer bir gerekçe de: "Madem ötanazi intihar olarak algılanıyor, intihar söz konusu iken cezai açıdan bir hal gerektirmeyen kanunlar neden kişinin talebinden ötürü öldürme eyleminin başkasına yaptırılmasını 'kasten adam öldürme' olarak algılıyor?" sorusundan kaynaklıdır.[50] Aslında bu gerekçe teorik olarak doğru bir mantık barındırmaktadır. Çünkü nihayetinde bir fikir tartışılırken taraflara ait argümanlar kendi içerisinde de değerlendirilirse ancak bir şey ifade edebilir. Burada da intihar eşittir ötanazi diyen bir görüş, bundan ortaya çıkacak sonuçları da tutarlı bir anlayışla kabul etmeli hatta bunu savunmak durumundadır. Aksi takdirde kendi içsel çelişkileri o düşünceyi her platformda çürütmeye maruz bırakır.

Doktrinde bir başka önemli görüş de illiyet bağı eksenli olandır. Bu görüşe göre; ölüm, hekimin eylemi ile değil, bundan önce beliren hastalık neyse ondan ötürü meydana gelir; çünkü ötanazi hasta yönünden değerlendirilince ortaya, "bitkisel bir hayat sahibi, içgüdülerden uzak, ölüme kadar kaderi sadece uyumak ve yatmak olan, yemek yerine ilaç alan, su yerine serumlarla hayatını idame ettiren, her daim ızdırap sa-

48 Sulhi Dönmezler/Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Beta Basım, İstanbul, 1997

49 Doğan Soyaslan, Ceza Hukuku Özel Hükümler, Savaş Yay., Ankara, 1999

50 Oktay Bahadır, Yaşama Hakkı, Adalet Yay. Ankara, 2009

hibi, ölüme gelsin artık diyen" bir profil çıkmaktadır. Bu profil de, kişi de yaşamanın anlamının olmadığı sonucunu, doğal olarak doğurur.[51]

Kişinin yaşama hakkının çok hassas olarak korunması gerektiği konusunda bir tereddüt yoktur. Fakat en temel ihtiyaçlarını insan onuruna yakışan bir biçimde yerine getirebilmekten, insanın biyolojik ve psikolojik gereksinimlerinin neredeyse tamamından uzaklaşma durumu, "yaşama hakkı"nın bu hayata mahkûm olmayı da kapsayıp kapsamadığı konusunda çelişkiler uyandırmakta olup, akıllara yazının başında sunduğumuz, "ölüm hakkı"nın, belli şartlar içerisinde "yaşam hakkı" kadar gerekli ve önemli olabileceği gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır.[52]

Ötanaziye her şart ve koşulda karşı duran görüşün en temel argümanı intiharla ötanaziyi eşit tutmaktır. Bu keskin bakışın açıklamasını yapmak anlamsızdır. Çünkü intiharla ilgili görüşlerin tamamı burada da geçerli olacaktır.

Bu temel gerekçenin yanı sıra bir başka güçlü düşünce de ötanazinin amacına uygun yapılamayacağından kaynaklı "kötüye kullanmalar"dır. Şüphesiz bu görüşe katılmamak ilk bakışta mümkün değildir. Çünkü kötüye kullanma olarak tasvir ettiğimiz şey insanın hayatıdır! Fakat tartışmanın bu boyutunun uygulamaya yönelik bir takım problemlerden kaynaklandığını açıktır. Bu da aslında ötanaziye karşı olan bir görüşün elindeki güçlü gibi görünen gerekçenin teorik bir tartışmada çok bir şey ifade etmeyeceği gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır. Zira bu gerekçe ötanazi olmalı mı olmamalı mı sorusunun bir cevabı olmaktan uzak olup, ötanazinin kabul edildiği bir ortamda onun nasıl uygulanacağı ile alakalıdır. Aksi takdirde "kötü niyetli olma ihtimalinin yüksek olduğu birçok konuda düzenleme yapmak yanlıştır" gibi bir çıkarım yapmak gerekir, bu da mümkün değildir. Bir konuya başlamadan önce ortaya konulan gaye ile yapılan işler arasında fark olma ihtimali zaten her şartta mevcuttur. Burada da devlete düşen, bu farkı olabildiğince ortadan kaldırmaktır. O nedenledir ki, bu tartışmaların öbeğinde de devlet vardır. Çünkü ötanazi devletten başka bir otorite tarafından yönetilecek bir konu değildir.

---

51 Köksal Bayraktar, S.151-152

52 Olcay Bağcı, "Ötanazi konusunda Hukukçular Üzerine Bir Anket Çalışması", *Maltepe Üniv. Hukuk Fakültesi Dergisi* Yay, İstanbul, 2002

Ötanaziye karşı oluşturulmuş bir başka görüş ise, karma görüştür. Bu görüşe göre ötanazi talep üzere yapılmış ise kasten adam öldürme suçundan değil, daha hafif bir suçtan yargılanmalıdır. Buradaki anlayış amaçsal bir yorumla ortaya konulmuştur. Amaç kişinin acılarını dindirmek ise bu kasten adam öldürme olarak nitelendirilemez fakat cezasız da kalamaz, düşüncesi bu görüşü ortaya çıkarmıştır. İtalya, Almanya, Avusturya, Danimarka, ispanya, Yunanistan, İzlanda, İsviçre gibi ülkelerde bu görüş hâkim olup, ötanazi için ayrı bir düzenleme mevcuttur.[53]

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) ötanazi konusunda çok fazla kararı yoktur. Tabii ki bunun sebebi çok yaygın olmamasındandır. Zira insanın her hal ve şekilde kendi hayatına son vermek istemesi, zor bir karardır. Ayrıca bir adım sonrasını ölüm olarak düşünen bir insanın, haklarının otoriterce tanınması için mücadele etmesi de çok beklenecek bir durum değildir. Gene de bu şartlara rağmen AİHM'e İngiltere'ye karşı dava açan Dianne Pretty ötanazi hususunda dava konusu olmuştur. (Pretty–2002) 1958 doğumlu Pretty, kaslarının felce uğraması neticesinde, iyileşmesi imkânsız olan ölümcül bir hastadır. Boyun kısmından itibaren felç olmasına karşın, beyinsel aktiviteleri çalışmaktadır. Hastalığın son dönemlerinde ağır acılar çeken hasta, bu acıları yaşamamak ve kendi hassasiyetleri çerçevesinde saygın olmayan bir ortamda ölmemek için, ölüm zamanını kendisi tercih etmek istemektedir. Ancak bunu yardım almaksızın yapması imkânsızdır. Bu sebeple Bayan Pretty kocasının yardımıyla ölmek istemiştir. Ve bu yönde başvuruları olmuştur. Fakat başsavcılık konunun imkânsız olduğunu eğer kocasının böyle bir şey yaparsa cezalandırılacağını bildirmiştir. İşte bu sebeple de Bayan Pretty AİHM'e, 2. maddeyi gerekçe göstererek -yaşam hakkının ölme hakkını da kapsadığını belirterek- İngiltere'de gerekli yasal düzenlemelerin yapılarak böyle bir durumda kocasının ceza almaması gerektiğini savunarak başvuruda bulunmuştur.[54]

AİHM, Bayan Pretty'nin ileri sürmüş olduğu tüm iddiaları oybirliği ile reddetmiştir. Bu kararın gerekçesinde ise; AİHM kararlarında sü-

---

53 Oktay Bahadır, S.14

54 Durmuş Tezcan/Mustafa Erdem/Oğuz Sancakdar, AİHS Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Seçkin, Ankara, 2002

rekli olarak, devletin görevinin yaşamı korumak olduğu, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nce (AİHS) güvence altına alınan 2. maddenin yani yaşama hakkının, olumsuz bir yönde yorumlanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.

Görüldüğü üzere ötanazi konusunda dünyada birçok otorite ve neticesinde birçok düşünce mevcut bulunmaktadır. Bir konuda fikir sahibi olabilmek, öncelikle düşünmeyi, araştırmayı ve o konuda tartışmayı gerektirir. Bunlardan uzak bir hüküm ortaya koymak ise derinlikten uzak, sığ bir yorumun ötesine geçemez. Neredeyse 2500 yıl önce ortaya atılmış düşüncelerin bugün hala anlaşılamaması gerçekten kaygı vericidir. Burada temel konu olarak aldığımız ötanaziye karşı, her konuda olacağı gibi, enine boyuna tartışılmadan yasaklanması ya da kabul edilmesi hususunun çok doğru bir kanaat olamayacağı açıktır. Bu makalenin genel olarak amacı ülkemiz açısından bir değerlendirme yapmak olmadığından, ülkemizde şöyle olmalı ya da olmamalı şeklinde bir yorum yapmak da doğru olmayacaktır; fakat bir karar verilecekse; "Her nerede olursa olsun, tarihin akışının sürekli değiştiği gerçeği göz önünde bulundurularak karar verilmelidir." denebilir. Zira 80 yıl önce kadınların seçme hakkı dahi yokken 80 yıl sonra bu ülke de kadın başbakan seçilebilmiştir. Bunun temel gerekçesi kadına bakış açısının değişmesidir. Bu durum her konuda böyledir. Bakış açınız, sizin düşünceleriniz üzerinde etki sahibi olur ve kararlarınızı yönlendirir.

İşte bu perspektifler ışığında şöyle bir değerlendirme yaparsak: "*İntihar, hastalıklı bir ruh halinin kişide cereyan eden yansımaları neticesinde, kendisini etkisiz hale getirme, sıkıntılardan kurtulma gibi düşüncelerle ortaya çıkan bir durumdur, kısaca intihar doğanın akışına karşıdır, olağan değildir, dini ve ahlaki otoritelerce dışlanır, binlerce yıl devletler tarafından dışlanmıştır ve dışlanmaya da her daim devam edecek kötü bir şeydir. Ötanazi dediğimiz şey ise intiharın bir çeşididir. O halde intihar kötü bir şey ise doğal sonuç ötanazi de kötü bir şeydir.*" Bu çıkarım çok açıkça görülebileceği gibi içerisinde sebebi, sonucu ve neticesinde ortaya çıkması gereken hükmü içerisinde taşımaktadır. Ancak ne kadar tatmin edicidir? Örneğin özerklik hakkı olarak bilinen *"kişinin geleciğini her yönden tayin etmesi"* düşüncesi bu düşünceyi anında reddedecektir. Veya *"yaşama hak diyorsak ölmek doğal olarak hak olmalıdır"* diyen anlayışın görüşleri ile doğrudan çelişecektir. Ya da ötanazinin birçok türünü kabul etmiş Hollanda Devleti ve onun düşünce sisteminde, kendi sitemini benim-

semiş birçok kişi bu anlayışa karşı çıkacaktır. Peki, bu reddetmeleri veya karşı çıkmaları yok mu sayacağız? Eğer kendimizi demokratik, bağımsız, hukuka ve insan haklarına saygılı bireyler olarak görüyorsak, cevabımız bellidir; hayır! O halde yöntemsel açıdan takınacağımız tavır, özgür fikirlere açık olmak durumundadır.

Sonuç olarak, ötanazi bir intihar çeşidi değildir. Ötanazi salt olarak tek bir yöntem ve amaçla yapılan bir durum da değildir. Ötanazi yukarıda ki bölümlerde anlatmaya çalıştığımız gibi birçok çeşidi olan, uygulanma alanı farklı bölgelere göre farklılık gösterebilecek, bu anlayış çerçevesinde düzenlemesi gereken bir konudur. Aktif ötanaziyi bir ülkenin kabul etmemesi, pasif ötanaziyi de evleviyetle kabul etmeyeceği anlamına gelmemelidir. Keza iradi ötanaziyi kabul eden bir düzenleme de, iradi olmayanı da kabul etmesi gibi bir zorunluluk yoktur. Burada en önemli mesele üzerinde çok durduğumuz, konunun enine boyuna tartışılması meselesidir.

Bu tartışmalar şüphesiz tek bir disiplinde ortaya konulamayacak kadar geniş konuları içerisinde barındırır. Hukuki boyutu, psikolojik ve sosyolojik boyutundan, psikolojik ve sosyolojik boyutu ise tıbbi ve biyolojik boyutundan bağımsız düşünülemez. Bunların hepsinin ise tarihi ve güncel çerçevede değerlendirilip bir fikir birliği içerisinde ortaya konulması, belli konuları aşmış, insan temelli düşünebilen her toplumda, gerekliliği artık zorunludur.

Kaynakça

İnceoğlu Sibel, Ölme Hakkı, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999

Platon, Yasalar, Çev. Candan Şentuna-Saffet Babür, Kabalcı Yay. İstanbul, 2004

www.intihar.de

Turla Ahmet/Özkanlı Çağlar, *Adli Bilimler Dergisi*, 5 (3): 35-39, 2006

Kalyoncu Hamdi, Ölümsüzlük ihtiyacı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2011

İnanıcı Mehmet/Polat Oğuz/Aksoy Ercüment, Adli Tıp, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, 1997

Erem Faruk, Adalet Psikolojisi, Adil Yayınevi, Ankara, 1997

Arslanoğlu Kaan, Psikiyatri El Kitabı, Adam Yayınları, İstanbul, 2003

www.psikiyatrist.org, 2003

Güven Kudret, Kişilik Hakları ve Ötanazi, Nobel Yay., Ankara, 2000

Şehsuvaroğlu Bedi, Tıbbi Deontoloji, İstanbul, 1986

Elçioğlu Ömür/Gündüz Tarık/Köşgeroğlu Nedime, Tıp, Hukuk ve Etik Açısından Eutanasia, Tıbbi Etik, 1994

Platon, Devlet, Çev. Sebahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul,1992

Edelstein Ludwig, The Hippocratic Oath, USA, 1967

Bayraktar Köksal, Hekimin Tedavi Nedeniyle Cezai Sorumluluğu, İstanbul, 1972

Bafra Jale, Ötanazi, Yayımlanmamış Adli Tıp Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990

Artuk Mehmet/Gökçen Ahmet/Yenidünya Caner, Ceza hukuku Makaleleri, İstanbul, 2002

Çağlayan Muhtar, Ötanazi ve İntihar, 1966

Rachels James, The End of Life, Oxford Uni. Press, Oxford, 1986

Dworkin Ronald., Euthanisia And Individual Freedom, Alfred A. Knopf Press, Newyork, 1993

Taşkın Ahmet, Türkiye'de ve Dünyada Açlık Grevleri, Eda Yay., Ankara, 2005

Aşçıoğlu Faruk/Bafra Jale/Seçkin Çetin, Yaşamsal Desteklerin Kesilmesi ya da Sınırlandırılması, *ATD*, İstanbul, 1995

Dönmezler Sulhi/Erman Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Beta Basım, İstanbul, 1997

Soyaslan Doğan, Ceza Hukuku Özel Hükümler, Savaş Yay., Ankara, 1999

Bahadır Oktay, Yaşama Hakkı, Adalet Yay. Ankara, 2009

Bağcı Olcay, "Ötanazi konusunda Hukukçular Üzerine Bir Anket Çalışması", *Maltepe Üniv. Hukuk Fakültesi Dergisi* Yay, İstanbul, 2002

Tezcan Durmuş/Erdem Mustafa/Sancakdar Oğuz, AİHS Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Seçkin Yay., Ankara, 2002

www.saphirnews.com

www.franceculture.fr

www.lemonde.fr

www.lefigaro.fr

www.20minutes.fr